

Kovács István

A REFORMÁTOROK — LUTHER, ZWINGLI ÉS KÁLVIN — ÁLLÁSFOGLALÁSA A VALLÁSSZABADSÁG KÉRDÉSÉBEN

*„Idő és sok tapasztalás kell addig,
míg odáig jut az ember, hogy belátja:
egy dogma sem érdemli meg, hogy
szembeszálljunk érte, s vétsünk a
szeretet ellen.”*

RENAN

AZ ELŐZMÉNYEK

Több mint négyszáz évvel ezelőtt, mielőtt még az első „Európa-ház”-hírnökök hivatalba léphettek volna, az akkor már hírneves festő — Pieter Breughel — Brüsszelbe utazott és megfestette a Bábel tornya című képet. Apró, kis ember-alakok fáradoznak hatalmas kőtömbök alatt, állványok tetején, néhányan a földön fekszenek... Kimerült, elesett lények. Breughel képe a reneszánsz, humanizmus és reformáció építészeire, a középkor után megszülető, az új Európa alapjait lerakó építészeire emlékeztet.

A reneszánsz, azaz „újjászületés” fogalmát először a „renascentes litterae” (újjászülető tudomány, irodalom) kifejezésben alkalmazták a kor gondolkodói a 15-17. századi nagy szellemi megújulás, fellendülés jelenségeire. A nyugat-római birodalom és Konstantinápoly eleste közötti évezrednyi időszakot, a középkort, új kultúra, tudomány és művészet váltja fel, mely tudatukban mint az ezer évvel ezelőtt elenyészett antik műveltség felújulása, újjászületése jelent meg. Az antik kultúra számos eredményének a feltámasztása az európai művelődés új korszakának csak egyik fontos jelensége, de nem a lényege. A középkor sem egyszerűen „sötét”, „barbár” időszaka az emberiség történetének, hisz éppen ennek vívmányai, eredményei tették lehetővé az újjászületés korának eljövételét. Éppen ezért a reneszánszot, mint történeti kategóriát, eredeti jelentésétől függetlenül az európai kultúrának a középkort követő nagy korszakát és a művészetek, az irodalom e korszakban érvényes egyetemes stílusát jelöli. A reneszánsz társadalmi alapja — az akkori Európa legfejlettebb országaiban — az egyre erősödő polgárság, így ezen réteg új társadalmi törekvéseinek, életszemléletének, az élet kihasználására és élvezésére való törekvéseinek, mohó tudásvágyának, izlésének és művészetének kifejezője lett. A reneszánsz embere érdeklődésének homlokterébe a természet és az ember került, e kettő lett kutatómunkájának, művészetének és irodalmának tárgya: tudósok sora kutatja az ember anatómiáját, a természet törvényeit, bátor felfedezőik vágnak neki a világoceánnak új földrészeket felfedezni és megismerni, és egymást követik a korszakalkotó műszaki vívmányok, többek között a könyvnyomtatás.

A középkor vége felé, a városi—polgári fejlődés terén az itáliai városok törnek az élre, így a reneszánsz kultúra itt bontakozik ki. E kultúra emberközpontúsága és az antik művelődés különleges kultusza együttesen jut kifejezésre a reneszánsz legfontosabb szellemi áramlatában, a humanizmusban, amelynek lényege az ember. A latin nyelv ápolása és új életre keltése — mely az antik kultúra utánzásából fakadt — segített fenntartani az irodalom és a tudomány nemzetek feletti egységét. Ennek révén érvényesült a humanizmus, mely fontos szerepet töltött be a haladó eszmék és korszerű irodalmi formák elterjedésében. Később, a haladó eszmék térhódításával és a reformáció előretörésével, egyre inkább előtérbe kerülnek a nemzeti törekvések, aminek következtében — a fejlett országokban — kezd általánossá válni az anyanyelv használata.

A reformáció, az európai fejlődés ezen vonulatának igen fontos szakasza. Lenyűgözően gazdag, színes és mozgalmas korszak, amely ellentmondásoktól, külső és belső háborúktól sem volt mentes. Bár a vallási és politikai, a gazdasági és társadalmi tényezők szinte elválaszthatatlanul összeforrtak benne, a reformáció kiváltó okait — általában — három tényező jelenlétére vezethetjük vissza. Elsőként arra, hogy a 4. századtól államvallássá lett kereszténység, hol a világi hatalommal szövetkezve, hol egyeduralmi törekvéseknek hódolva, igen gyakran megtagadta eredeti — jézusi — önmagát; szinte másfél ezer éves történelme során egyre elviselhetlenebbé súlyosbodtak visszaélései. A keresztesháborúk és vallásháborúk, a „másként gondolkodók” — az ún. eretnekek — kíméletlen üldözése, a hitnyomozó törvényszék — az inkvizíció — felállítására hitelesen tanúskodnak minderről. A hatalom és gazdagság bűvkörében élő — gazdagságát, egyeduralmát és nem utolsósorban dogmatikai egységét megőrizni akaró — római katolikus egyház sokszor vétett a türelem, a lelkiismereti szabadság és a jézusi szeretet eszméi ellen. A hivatalos tanítástól eltérő felfogást valló keresztények, „másként gondolkodók” üldözését és megsemmisítését teológiailag is „igazolva” (Aquinoi Tamás — „a középkor teológusfejedelme” — révén, aki művében minden elképzelhető eretnek tanításra választ adott, és „igazolva” az eretnekek elleni harc jogosságát). A felsorolható szomorú példák hosszú sorából — csak a középkori egyház türelmetlenségének véres emlékére emlékeztetn — mindössze Wycliffe és Husz János (megégették 1415-ben) nevét említjük...

Ha az egyház belső ellentmondásait vagy az ellene fellépőket — reformok útján vagy az ellenfelek megsemmisítésével — korábban mindig sikerült „kiküszöbölni”: a 16. század Európája ezt már nem tette lehetővé! Az ekkori ellentmondások ugyanis túlságosan összefonódtak a látszólag váratlanul fellépő, valójában azonban már hosszú idő óta — akár három évszázadnyi idő óta — a felszín alatt feszülő társadalmi, gazdasági, politikai és vallási-ideológiai kérdésekkel, amelyek ezúttal a mintegy másfél ezer éves intézményből kiszakadó új — „reformált” — egyházak létrejöttéhez vezettek. A reformáció közvetlen alapját tehát a fokozatosan felhalmozódó visszaélések és az ugyancsak fokozatosan felhalmozódó elégedetlenség teremtette meg.

A reformáció előkészítői és elindítói — a már említett reneszánsz és humanizmus által képviselt behatások mellett — maguk a reformátorok, akik nemcsak az egyház visszaélései, vagy „világi” életvitele (a papság nem éppen jézusi életmódja) ellen tiltakoztak, hanem az egyház központi fontosságú dogmatikai tételeit tették vizsgálat tárgyává. Ha a reneszánsz és humanizmus hatása az emberközpontúság érvényesítésében, az emberi méltóság-elismerésében valósult meg, akkor a reformáció — pontosabban már az előreformáció is — egyre határozottabban hozta felszínre az új szellemiséget és a kornak megfelelő új emberideált is: az autonóm személyiséget vagyis azt az embertípust, akit többé már nem tekintély tisztelete tart meg hitében, hanem személyes meggyőződése. A reformátorok nem akartak ugyan új egyházat létrehozni, de kritikájuk túlmutatott azon, amit a katolikus egyház

elfogadhatott, ők pedig vonakodtak az egyház tekintélyét mindenek felett állónak tekinteni. Nem a római egyház a hit szabálya, hanem a hitnek kell a római egyház és minden egyház szabályának lennie — vallotta Luther.

A középkori egyházzal és egyházi tanítással szemben fellépő irányzatok mindig és mindenütt azzal az igénnyel léptek föl, hogy a torzításoktól megtisztított, tiszta és igaz keresztény hitet állítják helyre, ugyanakkor ezek az irányzatok kettős vonalon haladtak. Egyrészt valóban az egyház reformját kívánták (például Savonarola), másrészt, amikor saját tanaikat nyilvánították helyesnek a pápai tekintéllyel szemben, már túl is léptek a reform egyszerű követelésén egy olyan hit felé, amelyben a hangsúly az ember és Isten közötti kapcsolaton van. (Egy másik vonalat, egyebekben az egyházon belül maradni kívánva, képviselte Assisi Ferenc és a német misztika, például Eckhart.) A protestantizmus első nagy, reprezentatív előfutárai a valdenses mozgalmak, amelyek tudatosan evangéliumi alapra kívántak helyezkedni mind az egyházszervezet, mind a hitélet tekintetében. Hasonlóképpen Wycliffe és Husz, akik szinte mident előlegeznek már abból, amit később a nagy reformátoroknál találunk, nem egyszerűen reformot kívántak, hanem éppen dogmatikai kérdésekben helyezkedtek legélesebben szembe a katolikus egyházzal. Tehát már ezen a ponton szembeötlik, hogy a protestantizmus elve éppen hitelv jellegű: Isten és ember közvetlen viszonyának elve. E tekintetben a protestantizmus egy: Luther, Zwingli és Kálvin, sőt a népi irányok (pl. Münzer) is ugyanezt a hitet vallják, csak más értelmezésben vagy más gyakorlati következtetések levonásával. A protestantizmus legélesebb dogmatikai harcai mindenekelőtt az úrvacsora és az ember üdvözülésének kérdései körül folytak. Luther (és a kálvinizmuson belül föllépő burkolt lutheránus tendencia, pl. remonstránsok) szerint az ember a hit által üdvözüli, Kálvin szerint Isten kegyelme, eleve elrendelése (predesztináció) által.

A reformációval jelentkező protestantizmust tehát úgy határozhatjuk meg — az eddig elmondottak alapján is —, mint egy új vallásos magatartásformát, az autonóm keresztény ember magatartásformáját, aki Istennel közvetlen viszonyba lép és azonosul a hiten keresztül. Mindezek alapján arra gondolhatnánk, hogy a reformáció és a protestantizmus állásfoglalása a türelem és a vallásszabadság kérdésében alapvetően más lesz, mint az „eretnekeket” üldöző és a reformációval szemben fellépő katolikus egyház vallási türelmetlensége, intoleranciája. A valóság azonban az, hogy bár a reformáció kezdetben állást foglalt a „keresztény szabadság” mellett, a reformátorok maguk sem tudtak határozott álláspontot kialakítani, illetve következetesen kitartani a vallási türelem és a vallásszabadság mellett. Mindebbe sokszor az állam és egyház közötti viszony is — döntő módon — beleszólt. Mindenesetre a reformáció valamennyi irányzata megvívta a maga harcát: új intézményeket, nevelési formákat, politikai, sőt gazdasági rendszereket vezetett be, s ezzel lerakta a modern Európa alapjait. Az új Babel alapjait is, mivel a régi tekintélyek megdőltek, s az egyetlen — valamennyi protestáns irányzat által elfogadott — mérce a Biblia lett, de az értelmezésében megmutatkozó különbségek nem hozták közelebb, hanem még jobban eltávolították egymástól a sokféle irányzatot. Ha pedig hatalomhoz jutottak, sok esetben újabb dogmákat emeltek a régié helyébe, aminek következményei — a vallásszabadság és vallási türelem szempontjából is — ismertek.

LUTHER MÁRTON (1483-1546) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

A világi hatalommal szemben világos és határozott lutheri követelmény a lelkiismereti szabadság feltétlen tiszteletben tartása. Vagyis: „A császárnak minden egyéb dologban készek engedelmessé válni, de azokban, melyek Isten tiszteletére, mindenkinek üdvére és boldogságára tartoznak, az Isten parancsából és lelkiismeretük miatt, mindenekelőtt Istenre kötelesek tekinteni.”¹

Másrészt: Sohasem azt kell néznünk, hogy mit hisz a tömeg, mit rendelnek az atyák és a zsinatok, hanem azt, hogy mit tanít Isten igéje. Merő oktalanság az,

mikor a külső hatalom a lélek s hit dolgaiba avatkozik...Szépen indokolja: „Kinek-kinek dolga, hogy milyen a hite, s neki magának kell törekednie valódi hitre...Mivel tehát mindenkinek lelkiismeretétől függ, hogy miképp hisz vagy nem hisz, s ebből a világi hatóságnak semmi rövidsége nincsen, ez okból legyen ő is elégedett s intezze a maga dolgait s hagyja az embereket, hadd higgyenek így vagy amúgy, amint lehet és tetszik nekik és senkit erőszakkal ne kényszerítsenek, mert a hit az egyéniség szabad elhatározása, melyre senkit sem lehet kényszeríteni — Istennek műve az az emberi lélekben.”²

Mindebből következik az is, hogy: „Az eretnekséget soha sem lehet erőszakkal elnyomni, ahhoz más eszköz kell; itt más kérdésről van szó, semhogy azt fegyverrel lehetne elintézni... Az eretnekség lelki baj, azt nem lehet semmiféle karddal vágni, semmiféle tűzzel égetni... Egyedül Istennek ígéje, amely ezt megteszi.”³

Az egyén és a keresztyény gyülekezet jogairól szólva, Luther határozottan elveti azt az addig hagyományos felfogást, miszerint a hit dolgainak megítélésére csupán a püspökök, zsinatok és a pápa volnának hivatva. Ha szabad az egyén — írja —, legyen szabad a gyülekezet is. Két alapvető joga van: ítélni az egyházi tan felett, és prédikátort alkalmazni vagy elmozdítani. Elemi jog mindkettő.⁴

Az egyén és gyülekezet jogairól, a hit és lelkiismeret szabadságáról szóló néhány lutheri alapelvől is könnyen érthetővé válik, hogy mekkora szolgálatot tett Luther a protestantizmus és a vallásszabadság ügyének. Ebből a szempontból joggal méltatta kortársa — Bugenhagen — így: „Az egész világ vak és sötétségben ül, csak ez az egyetlen férfi látja, mi az igazság.” — Kár, hogy a tényleges gyakorlat akkor — Luther korában — sem mindig rímelt egybe az elmélettel! Sajnos, „csak ember” volt ő is, gyakran nyers és türelmetlen, s nem tudott felülemelkedni korának minden előítéletén és gyakorlatán. Bár a „keresztyény szabadságért” lépett porondra, maga is gyakran ragaszkodott a betűhöz; hirdette, hogy az ész az illetékes bírő még a Szentírás fölött is, mégis gyakran követelte, hogy az ész fogadja el a meg nem érthető tanokat. Jellemző az is, hogy midőn a pápa kiátkozza és iratait megégetésre ítéli, akkor — „válaszként” — ő is elégeti a pápai bullát... A „keresztyény szabadság” szempontjából nézve talán legnagyobb hibája, hogy a német parasztháborúban Luther maga is a hatalom mellé állott, s annak „jogait” – sőt eszközeit is – a Szentírás tekintélyével védelmezte, támogatta. Az iszonyú megtorlás és Münzer Tamás lefejezése idején (1525) írta: „Isten és ember ellen háromszoros iszonyú bűnt követtek el a parasztok, amiért sokszoros lelki és testi halált érdemelnek.”⁵ Szomorú történelmi tény, hogy „a hit dolgaiban” nem sikerült kiegyezésre, megbékélésre jutni, de a fölkelést a német protestánsok és a katolikusok egyesített serege folytatta vérbe...

ZWINGLI ULRICH (1484-1531) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

Zwingli önálló egyénisége a reformációnak. Luthertől függetlenül, 1516-ban kezdett az evangélium szellemében prédikálni, Svájcban. Saját bevallása szerint: még két évig ismeretlen volt előtte Luther neve. Sok tekintetben a saját útján haladt, ami azt is jelenti, hogy majdnem egyszerre születtek válaszok e forrongó században felvetődő kérdésekre, s magukban hordozták a német és svájci ágak elkülönülését is.

Méltatói szerint Zwingli határozott „ellensége minden valláskényszernek”; a svájci reform 62. pontja szerint a Szentírás az egyetlen forrás, amit hajlandó elismerni, s ezt a „lelkiismeret szabadságának olyan tiszteletben tartásával tette, hogy becsületére válik úgy neki, mint Zürichnek.”⁶

Érdekes — és a svájci kantonokra jellemző —, hogy például Bazelben, a katolikus és reformpárti hívek zavargásai rendjén, a városi tanács nem tesz eleget egyik fél kérésének sem, de azt a parancsot megújította, hogy: „aki háborgat másokat vallásuk gyakorlatában, vagy gúnyol hitükért, öt font pénzbírsággal fog sújtani.”⁷

Figyelmet érdemel az is, hogy bár a lutheri iránnyal nem sikerül a megegyezés — Zwingli radikális úrvacsorátana miatt —, de a létrejövő kiegyezés értelmében kimondják, hogy: „nem fognak viszálykodni, hanem keresztényi türelemmel lesznek egymás iránt.” (Marburg, 1529).

Sajnos, az anabaptistákkal (újrakeresztelőkkel) szembeni fellépés rendjén a svájci kantonok már távolról sem ilyen türelmesek! A rendkívül szigorú egyházi rend kiépítése mellett kimondják a súlyos testi fenyítés vagy akár halálbüntetés jogosságát is, mint például „megvesszőzés és kiutasítás, vízbe-fojtás és megégetés!”⁸

Ugyancsak a türelmetlenség és vakbuzgóság eredménye volt a szövetséges kantonok (katolikusok és reformátusok) közötti vallásháború, 1529—1531 között. Zwingli maga is csak a háborútól remélt orvoslást, sürgette azt is, s ő is annak lett áldozata. Jelképes és ugyanakkor jellemző is a kor ádáz türelmetlenségére halála a kappeli csatában: többszörösen megsebesült, egy fa alatt agonizált, amikor megkérdezték, hogy akar-e gyönni? Mikor megtagadta — megölték, majd felnégyelték és máglyán elégették.⁹

KÁLVIN JÁNOS (1509—1564) ÉS A VALLÁSSZABADSÁG

A genfi reformátor úgy vélekedett, hogy „azért, mert a szabadság címe alatt Isten iránti engedetlenség és zabolátlan szabadság fordul elő, nem kell sem nekünk lemondanunk a szabadságról, sem másokat megfosztanunk tőle.”¹⁰ — A szép elmélet és lehangolóan szomorú gyakorlat közötti különbség érzékeltetésére elég lesz néhány meglehetősen ismert példa említése.

Kálvin reformja legalább olyan türelmetlen volt, mint a sok váddal illetett katolikus fanatizmus középkori képe; módszereiben sem sokban különbözött attól. Az 1541-ben megalapított „teokratikus köztársaságban”, ahol az egyház alkotmányát a presbiteri rendszer alapján szervezte meg, diktatorikus módszerekkel és eszközökkel ügyelt fel a rendre. „Informátorai” és besúgói elől nem rejtőzhetett el senki és semmi; szabályozta a hívek öltözködését, étkezését, szórakozását, s még a családi élet titkait is figyeltette. Büntetések és „tortúrák új módszereit vezette be”; 1542—1546 között 58 kivégzést hajtottak végre, 1545-ben 34 „boszorkányt” égettek meg.¹¹ Kálvin „kegyetlen kegyessége” a másként gondolkodókkal szembeni „abszolút intoleranciájában”¹² nyilvánult meg leginkább; őket „eretnekként” üldözte, mivel az „eretnekségben” az Isten haragját kockáztató és az államot is fenyegető veszélyt látott. Az antitrinitarizmussal szemben teljesen intoleráns volt.¹³ Mindez nemcsak egyes harcostársainak az eltávolodását, de mindenképp Servet halálraítélését eredményezte. Miguel Servetus (1509—1553), spanyol humanista, orvos és hitújító tragikus életútja — mint ismeretes — a máglyán ért véget. Kálvin — kinek közlése alapján az inkvizíció közvetve Servet nyomára jött — elfogatta a francia jezsuita bíróság ítélete elől Genfben menekülő Servetust, majd egyházi törvényszék elé állíttatta, és a genfi tanács — Kálvin tekintélyének nyomása alatt — törvénytelenül, minden tényleges jogi alapot nélkülözve¹⁴, röviddel azelőtt megjelent — eretneknek ítélte — főművével (a Christianismi Restitutio-val) együtt, 1553. október 27-én megégettette.¹⁵ Feltétlenül nehéz dolguk van mindazoknak, akik — valamilyen módon — menteni akarják a nagy reformátort, s „a genfi kegyes máglya” bűnét. Kálvin már hét évvel előbb elhatározta és előkészítette Servet halálát. Egy 1564. február 13-án keltezett, Farelhez írt levele a bizonyosság erre: „Ha ide jó, soha el nem tűröm, hogy élve hagyja el Genfet.”¹⁶

Összegező szándékkal elmondhatjuk, hogy a reformáció föltétlen előbbrelépést, haladást jelentett a vallásszabadság szempontjából is. Igaz ez a megállapítás még akkor is, ha a nagy reformátorok vallásszabadsággal kapcsolatos tényleges, gyakorlati állásfoglalása nem mindig érte fel az elméletben megfogalmazott elképzeléseket. Még akkor is, ha az a türelmetlenség, amellyel a reformációt megvalósítani és győzelemre juttatni akarták: a reformátorok módszereiben nemegyszer

ugyanazt az erőszakos türelmetlenséget eredményezte, amelyet a katolicizmusnak a szemére vetettek.

Mindez még két gondolatot kínál figyelmünkbe. Elsőnek Zwingli özvegyét idézném, aki 1531-ben így írt lányának, s amit kései protestáns utódokként mi is megszívlelhetünk, midőn a reformátorok emlékét idézzük: „Legyen előtted édesapád mindig példakép a Szentíráshoz való ragaszkodásodban, az igazságért való küzdelmedben. Bocsd meg hibáit. Gondolj arra, hogy ő is ember volt hibákkal, tévedésekkel...”¹⁷

Másodszor: úgy vélem, jogos büszkeséggel gondolhatunk — itt Tordán, az 1568. évi tordai ediktum 425. évfordulójának napján — az erdélyi reformációra, Dávid Ferencre és a vallásszabadság törvénybe iktatására. Ha a protestantizmus és unitarizmus Erdélyben csak vallás lett volna, talán nem szárnyalja túl önmagát s legföljebb a teológiát gazdagítja. „De az első perctől több volt ennél! A reformációval a magyarság nem csak a külsőségektől megfosztott hithez tért vissza, hanem a hit által s a fölfedezett nyelv által saját magához is! A legbensőbb kérdéseihez: bukása okától kezdve a nekivaló ízlésen át a megújulás elkerülhetetlen föladatáig. A protestantizmus — ne tagadjuk — bizonyos értelemben a szabadság neve is volt a 16. és 17. század magyar világában; és a magyar szabadságharcok sorában az első szabadságharcé.”¹⁸

JEGYZETEK

¹ Warga Lajos: *A keresztyén egyház történelme*. II. kötet. Átnézte Zoványi Jenő. Sárospatak, 1906. 44. l.

² Vári Albert: *Tanulmányok Luther irataiból*. In: *KerMagv* XLIII. (1908). 313. l.

³ Uo. 314.

⁴ Uo. 316.

⁵ Warga Lajos: i.m. 35. l., 8. jegyzet

⁶ Uo. 64.

⁷ Uo. 69.

⁸ Uo. 77.

⁹ Dr. Gálfy Zoltán: *Zwingli Ulrich születésének 500 éves évfordulója*. In: *KerMagv*. 90. évf. (1984). 3. szám 143; Warga Lajos, i.m. 81.

¹⁰ Vári Albert: *Vallás és szabadság*. In: *KerMagv*. XLI. (1906). 18.

¹¹ Albert Henry Newman: *A Manual of Church History*. Vol.II. Philadelphia, 1932. 220. l.

¹² Uo. 217. l

¹³ Lewis W. Spitz: *The Protestant Reformation 1517—1559*. New York, 1985. 220. l.

¹⁴ „Genfben nem is volt olyan törvény, amelynek alapján Servétet béfogni és elítélni lehessen”. — Lásd részletesen: „Servét Mihály jellem-rajza. Tollin Karakterbild M. Servet's című művéből fordította Simén Domokos.” In: *KerMagv*. XIII. (1878). 3. l.

¹⁵ Cantimori, Delio: *Italianische Häretiker de. Spätrenaissance*. Basel, (1949). 495. l.

¹⁶ *KerMagv*. XIII. (1878). 6. l. jegyzet.

¹⁷ Dr. Gálfy Zoltán: i.m. 143—144. l.

¹⁸ Csoóri Sándor: *Századok megcsonkított teste*. In: Nappali Hold. Bp., 1991. 356. l.

Simén Domokos

JÁNOS ZSIGMOND VALLÁSPOLITIKÁJA

Szapolyai János és Izabella fia, János Zsigmond, 1540. július 7-én született, Budán. Már csecsemő korában királlyá koronázták, ami csak cím maradt. Erdély első fejedelme volt és úgy is halt meg 1571. március 14-én, Gyulafehérváron. Névlegesen 31 év kormányzással terheli meg a történelem. Eseményekben, változásokban gazdag 31 év volt, ami alatt az erdélyi fejedelemség kifejlődött és megszilárdult: a török szultánnal szemben önállóságát elismertette (1566-ból kelt athnámé); az erdélyi reformáció elterjedésének idejét megérte, ő maga is a reformáció legradikálisabb ágához csatlakozott; a különböző protestáns felekezetek összeegyeztetését megkísérelte; a törvényhozás nyelvét magyarrá tette a latin helyett; Kolozsvár népessége, valamint Torda, Enyed, Dézs, Alvinc, Borberek alatta vesztették el szász jellegüket; a felbomlóban lévő székely társadalmat az 1562-es felkelés ürügyén úgy rendszabályozta, hogy az önálló fejedelemség nem a bomlás, hanem — ha könny és panasz árán is — megmaradhatott. E politikailag, társadalmilag és vallásilag beállott erdélyi változások a jános-zsigmondi időre esnek.¹

Ebből a 31 évből 1559. szeptember 15-ig, anyja haláláig, 19 éven át, a fejedelemnek azon kívül, hogy nevében is intézkedtek, törvényeket hoztak, szinte semmi kormányzási tevékenysége nem volt. Tehát mindezeket az éveket, engedményekkel és megszorításokkal együtt, nem tekinthetjük jános-zsigmondi politikának, ugyanakkor valláspolitikának sem.

Ifjúkorában ért sok viszontagság és megpróbáltatás, kora szellemének tipikus alakja lévén, töprengővé, elmélyültté, mély lelki életet élő fejedelemmé érlelte. Az önálló kormányzásnak a 12 éve alatt is szinte minden kérdésben kikérte tanácsosainak a véleményét, sokat töprengve hozta meg kisebb horderejű végzéseit is. Udvarában sok nemzetiségű és minden felekezetet képviselő tanácsosai voltak.²

Önálló politikájáról csak az 1559—1571 közti 12 év eseményeinek tükrében beszélhetünk. Valláspolitikája a lelkiismeret szabadságát gyakorlatban is biztosította, az 1568-i tordai országgyűlésen minden felekezet számára a vallásszabadság törvényét becikkelyeztette.³ Ez a humánus szellemből fakadó vallásszabadság-törvény első az egész világon.

Egyéniségétől távol állt az erőszak és a kényszer. Egyetlen megtorló törvényt ismerjük, az 1562-es székely lázadás utáni segesvári végzéseket. Ezeket is a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, akkori tanácsosa, a katolikus Báthori István befolyására rendelte el. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a mai történészek úgy ítélik meg, hogy ez a székelység kárára, de a fejedelemség megmaradására szolgált.⁴

Egy szuverén uralkodó egyéniségének jegyei rendeletein, intézkedésein és cselekedetein határozottan rajta vannak. A János Zsigmondé is, kit békés természetű, „jámbor fejedelemnek” jellemeztek. Valláspolitikáját is ez a békés természet, a felekezetek közti egyensúly biztosítása jellemzi. Nincsen még eléggé megvilágítva és tisztázva az, hogy azon rendeleteit, amelyekben egyes felekezetekkel szembeni korlátozások és megszorítások vannak, milyen okok váltották ki. A 16. század az erőszak kora; az embereket az erőszakosság jellemzi. A vallási türelmetlenség sok ütköző ponton súrlódásra szerzett alkalmat. A belső, politikai béke az új fejedelemiség létét biztosította. Úgy véljük, hogy sok helyen a „vallási húzózkodások” meg-